

DAFTAR PUSTAKA

- Ahmad, S., Komariah, A., & Suprpto. (2023). Analisis kegagalan maintenance tower lamp atlas copco B5+ menggunakan metode reliability centered maintenance (RCM) di PT XYZ. *Jurnal Crankshaft*, 61-70.
- Andriyanto, W., Agustina, A., & Kholil, M. (2016). Analisis biaya perbaikan ulir di PT Alloy Mas Oilfield Services dengan metode activity-based costing. *Spectrum Industri*, 109-114.
- Caterpillar. (n.d.). *Medium excavator*. Retrieved Februari 4 , 2023, from https://www.cat.com/id_ID/products/new/equipment/excavators/medium-excavators/1000032620.html
- Caterpillar. (n.d.). *Water truck*. Retrieved November 16, 2022, from https://www.cat.com/en_US/products/new/equipment/off-highway-trucks/water-trucks/110600.html
- Cremonese, D. T., Tomi, G. D., & Neves, M. R. (2016). Cost modelling of the product mix from mining operations using the activity-based costing approach. *Mining Mineracao*, 97-103.
- Fauziyyah, A., & Sriyanto. (2015). Analisis perhitungan biaya perawatan sebagai dasar evaluasi penggantian mesin CTCM pada divisi cold rolling mill PT Krakatau Steel. *Industrial Engineering Online Journal*, 1-7.
- Ganorkar, A., Lakhe, R., & Agrawal, K. (2019). Cost and Productivity Analysis of the Manufacturing Industry Using TDABC and MOS. *South African Journal of Industrial Engineering*, 196-208.
- Ganorkhar, A., Lakhe, R., & Agrawal, K. (2018). TDABC for a manufacturing environment: A case study. *Tekhne*, 2-10.
- Gardoce, R. A. (2019, May 13). Retrieved from <https://sprintlaw.com.au/articles/dry-hire-vs-wet-hire-what-do-they-mean/>
- Gentry, D., & O'Neil, T. (1984). *Mine investment analysis*. New York: Society of Mining Engineers.
- Goodwin, N., Harris, J., Nelson, J., Rajkarnikar, P., Roach, B., & Torras, M. (2023). *Microeconomics in context fifth edition*. New York: Routledge.
- Gosselin, M. (2007). A review of activity-based costing: technique, implementation and consequences. *Management Accounting Research*, 641-671.
- Gunn JCB. (n.d.). *Lighting tower*. Retrieved November 23, 2022, from <https://gunn-jcb.com/lightingtowers/>

- Haroun, A. E. (2015). Maintenance cost estimation: application of activity-based costing as a fair estimate method. *Journal of Quality in Maintenance Engineering*, 258-270.
- Hidayat, L., & Salim, S. (2013). Analisis biaya produksi dalam meningkatkan profitabilitas perusahaan. *Jurnal Ilmiah Manajemen Kesehatan*, 159-168.
- Indriani, M. N. (2015). Manajemen risiko dengan sistem kontrak unit price dan sistem kontrak lump sum pada proyek konstruksi di Bali. *Civil Engineering and Material Technology Seminar*, 91-122.
- Ismuhadi, Matrani, B., & Adiansyah, J. (2020). Pemantauan efektivitas water truck dalam melakukan penyiraman jalan tambang di PT Amman Mineral Nusa Tenggara. *Jurnal Pertambangan dan Lingkungan*, 20-24.
- Kaplan, R., & Anderson, S. (2007). *Time-driven activity-based costing*. USA: Harvard Business School Press.
- Kementerian ESDM. (2017). *Kajian resources rent tax mineral nikel di Indonesia*. Jakarta: Pusat Data dan Teknologi Informasi Kementerian Energi dan Sumber Daya Mineral.
- Kusrin. (2008). *Pemindahan tanah mekanis dan alat berat*. Semarang: Semarang University Press.
- Lakhe, Agrawal, & Ganorkar. (2019). Cost and productivity analysis of the manufacturing industry using TDABC and MOST. *South African Journal of Industrial Engineering*, 196-208.
- Laki, M., Nangoi, G., & Wokas, H. (2019). Pengaruh biaya promosi dan biaya distribusi terhadap laba pada PT Megamitra Makmur Sentosa Manado. *Jurnal Riset Akuntansi Going Concern*, 45-53.
- Latupeirissa, J., Marzuki, P., & Wirahadikusumah, R. (2009). Persepsi tentang contingency cost kontraktor di Indonesia: sebuah survey. *Jurnal Teknik Sipil*, 287-299.
- Man, M., Boca, I. S., & Capusneanu, S. (2012). ABC method - Guarantor of real costs in the mining extractive industry entities. *MPRA*, 107-112.
- McPherson, D. (2018, March 7). Retrieved from <https://blog.iseekplant.com.au/blog/wet-dry-hire-difference-respective-benefits>
- Milwaldi, A., Anggara, H., Miranda, A., & Wibowo, G. (2023). Analysis of monthly production scheduling using ore blending strategy to fulfill conservation process case study GAG nickel mine. *Prosiding Temu Profesi Tahunan PERHAPI*, 33-44.

- Minjares, F. J. (2008). Activity-based costing at Diebold. *International Journal of Strategic Cost Management*, 1-7.
- Monika, I., & Murad. (2018). Analisis investasi pengadaan alat berat untuk mencapai target produksi batu gamping 240.000 ton/tahun dengan metode NPV dan IRR di PT Anugrah Halaban Sepakat. *Bina Tambang*, 1014-1023.
- Palayukan, L., Anas, A., Purwanto, & Tui, R. (2019). The effect of overburden loader and hauler match factor on fuel consumption and cost using queueing theory. *International Journal of Engineering and Application Science*, 72-84.
- Peginusa, S., Willar, D., & Manoppo, F. (2020). Model estimasi biaya kontingensi berbasis risiko pada proyek normalisasi sungai di daerah perkotaan. *Jurnal Ilmiah Media Engineering*, 35-46.
- Prabowo, Y. A., & Putra, L. E. (2022). Perancangan hour meter berbasis internet of things menggunakan logika fuzzy. *Jurnal Informatika & Rekayasa Elektronika*, 53-61.
- Prakata, R., & Haryadi. (2018). Analisis activity-based costing (ABC) pada operasional kegiatan perawatan jalan pengangkutan batubara di PT Kaltim Prima Coal Sangatta. *Study and Accounting Research*, 7-19.
- Quesado, P., & Silva, R. (2021). Activity-based costing and its implication for open innovation. *Journal of Open Innovation: Technology, Market and Complexity*, 1-20.
- Ram Equipment. (n.d.). *Wet hire vs dry hire*. Retrieved Mei 17, 2023, from <https://ramequipment.com.au/wet-hire-vs-dry-hire/>
- Republik Indonesia. (n.d.). *Keputusan Menteri Energi dan Sumber Daya Mineral No.1827 Tahun 2018*.
- Republik Indonesia. (n.d.). *Peraturan Presiden No. 12 Tahun 2021*.
- Rostiyanti, S. F. (2008). *Alat berat untuk proyek konstruksi*. Jakarta: Rineka Cipta.
- Sabrina, D., Hamid, E., & Rachmawati. (2022). Analisis pertumbuhan biaya promosi dan biaya distribusi dalam meningkatkan volume perjalanan pada PT Siantar Top Tbk periode tahun 2016-2020. *Jurnal Parameter*, 282-297.
- Singh, S. (2017). How inclusive and effective are farm machinery rental services in India? Case studies from Punjab. *Indian Journal of Agricultural Economics*, 230-250.
- Sinha, V. K., Chandra, B., & Pattanayak, J. (2020). Applicability of activity-based costing management system in coal mines - A case study of an

- underground coal mine. *Indian Journal of Power and River Valley Development*, 120-130.
- Storm, K. (2019). *Industrial process plant construction estimating and man-hour analysis*. United States: Gulf Professional Publishing.
- Sulawesi Mining. (n.d.). *Product process*. Retrieved Agustus 19, 2023, from <https://www.sulawesimining.com/process.html>
- Sutikno, A., & Rohman, M. (2022). Pemodelan estimasi biaya kontingensi pada proyek konstruksi jalan raya berbasis metode analisis risiko. *Jurnal Aplikasi Teknik Sipil*, 421-430.
- Timur, R., & Bismantolo, P. (2022). Analisis konsumsi bahan bakar pada alat berat volvo ADT A35C 45 ditinjau dari pengaruh kerusakan nozzle di PT Firman Ketaun. *Rekayasa Mekanika*, 31-38.
- Titan Vehicle. (n.d.). *Dump truck*. Retrieved November 12, 2022, from <https://titanvehicle.com/product/sinotruk-6x4-dump-truck.html>
- Tsai, W., Lee, K., Liu, J., Lin, H., Chou, Y., & Lin, S. (2012). A mixed activity-based costing decision model for green airline fleet planning under the constraints of the European Union Emissions Trading Scheme. *Energy*, 218-226.
- United Tractors. (n.d.). *Bulldozer* . Retrieved Oktober 17, 2022, from <https://products.unitedtractors.com/id/product/komatsu/d85ess-2-2/>
- United Tractors. (n.d.). *Compactor*. Retrieved November 13, 2022, from <https://products.unitedtractors.com/id/product/bomag/bw-211-d-40/>
- United Tractors. (n.d.). *Motor grader*. Retrieved September 21, 2022, from <https://products.unitedtractors.com/id/product/komatsu/motor-grader/gd535-5/>
- Wahab, W., & Ardian, W. (2019). Analisis biaya operasi kendaraan dalam penentuan tarif angkutan umum metode Direktorat Jenderal Perhubungan Darat 2002 (Studi kasus: Trayek angkutan umum Tabing – Pasar Raya Padang). *Teknik Sipil ITP*, 16-23.
- Zainordin, Z. M., Rahman, N., Sahamir, S., & Khalid, Z. (2019). Methods of valuing construction variation in lump sum contract from the public client's perspective. *Matec Web of Conferences*, 1-6.

LAMPIRAN 1

**AKTIVITAS DAN JAM KERJA ALAT DI
*PIT BAROKAH***

Tabel 1A. Aktivitas dan jam kerja di *Pit* Barokah

Jenis Alat	Pembenahan jalan <i>pit</i> (Jam)	Pembenahan <i>disposal</i> (Jam)	Pemindahan tanah penutup (Jam)	Pengupasan tanah penutup (Jam)	Pengambilan bijih (Jam)	Pemuatan bijih (Jam)	Pengambilan batu (Jam)
VB-104	147,10	7,80	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
GD-107	16,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
BD-102	0,00	0,00	123,80	0,00	0,00	0,00	0,00
EX-201	0,00	0,00	0,00	60,10	14,00	6,90	0,00
EX-204	27,40	0,00	0,00	130,10	194,60	50,40	0,00
EX-205	16,80	0,00	0,00	64,50	241,20	19,70	0,00
EX-206	0,00	0,00	0,00	21,00	9,10	13,80	0,00
EX-209	15,80	0,00	0,00	71,60	6,00	80,10	0,00
EX-210	12,30	0,00	0,00	26,90	86,90	12,10	0,00
EX-301	13,70	0,00	0,00	64,50	4,00	48,50	4,50
DT-01	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
DT-02	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
DT-03	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
DT-04	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
DT-05	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
DT-06	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
DT-07	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
DT-08	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
DT-09	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
DT-10	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
WT-02	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
TL-04	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Total	249,10	7,80	123,80	438,70	555,80	231,50	4,50

Tabel 1A. Aktivitas dan jam kerja di *Pit* Barokah (Lanjutan)

Jenis Alat	Pengangkutan tanah penutup (Jam)	Pemuatan tanah penutup (Jam)	Pengangkutan bijih (Jam)	Pengangkutan batu (Jam)	Penyiraman debu (Jam)	Penerangan <i>pit</i> (Jam)	Perpindahan alat (Jam)
VB-104	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	3,10
GD-107	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
BD-102	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
EX-201	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
EX-204	0,00	27,80	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
EX-205	0,00	17,30	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
EX-206	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
EX-209	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	6,10
EX-210	0,00	52,80	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
EX-301	0,00	82,60	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
DT-01	19,50	0,00	62,00	1,30	0,00	0,00	0,00
DT-02	29,00	0,00	43,00	0,00	0,00	0,00	0,00
DT-03	49,30	0,00	111,00	0,00	0,00	0,00	0,00
DT-04	15,70	0,00	44,90	0,00	0,00	0,00	0,00
DT-05	37,20	0,00	84,40	0,00	0,00	0,00	0,00
DT-06	27,50	0,00	57,80	2,60	0,00	0,00	0,00
DT-07	50,70	0,00	41,70	4,00	0,00	0,00	0,00
DT-08	46,40	0,00	63,10	0,00	0,00	0,00	0,00
DT-09	33,20	0,00	56,80	0,00	0,00	0,00	0,00
DT-10	25,50	0,00	49,90	0,00	0,00	0,00	0,00
WT-02	0,00	0,00	0,00	0,00	83,10	0,00	0,00
TL-04	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	305,00	0,00
Total	334,00	180,50	614,60	7,90	83,10	0,00	9,20

LAMPIRAN 2
AKTIVITAS DAN JAM KERJA ALAT DI
PIT GARUDA

Tabel 2A. Aktivitas dan jam kerja alat di *Pit Garuda*

Jenis Alat	Pembenahan jalan <i>pit</i> (Jam)	Pembenahan <i>disposal</i> (Jam)	Pemindahan tanah penutup (Jam)	Pengupasan tanah penutup (Jam)	Pengupasan limonit (Jam)	Pengambilan bijih (Jam)	Pemuatan bijih (Jam)	Pengambilan batu (Jam)
VB-104	39,90	4,50	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
GD-107	9,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
BD-102	0,00	0,00	34,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
EX-201	5,60	0,00	0,00	133,80	0,00	98,10	14,40	0,00
EX-203	9,50	0,00	0,00	145,20	22,00	158,20	19,20	22,80
EX-205	2,80	0,00	0,00	25,30	0,00	51,90	18,10	8,40
EX-207	20,70	0,00	0,00	165,80	14,30	110,40	18,20	28,20
EX-208	12,10	0,70	0,00	95,10	0,00	24,30	17,20	3,80
EX-210	0,00	0,00	0,00	4,00	0,00	0,00	0,00	0,00
EX-302	13,20	0,00	0,00	27,10	0,00	0,00	80,30	16,50
DT-01	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
DT-02	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
DT-03	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
DT-04	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
DT-05	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
DT-06	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
DT-07	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
DT-08	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
DT-09	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
DT-10	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
WT-02	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
TL-05	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
TL-08	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Total	112,80	5,20	34,00	596,30	36,30	442,90	167,40	79,70

Tabel 2A. Aktivitas dan jam kerja alat di *Pit Garuda* (Lanjutan)

Jenis Alat	Pengangkutan tanah penutup (Jam)	Pemuatan tanah penutup (Jam)	Pemuatan limonit (Jam)	Pengangkutan limonit (Jam)	Pengangkutan bijih (Jam)	Pengangkutan batu (Jam)	Penyiraman debu (Jam)	Penerangan <i>pit</i> (Jam)	Perpindahan alat (Jam)
VB-104	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,90
GD-107	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
BD-102	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
EX-201	0,00	16,90	3,80	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
EX-203	0,00	35,70	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
EX-205	0,00	18,90	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
EX-207	0,00	37,10	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	2,00
EX-208	0,00	35,00	11,30	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	1,80
EX-210	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
EX-302	0,00	190,70	0,00	18,50	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
DT-01	38,90	0,00	0,00	16,70	45,60	5,00	0,00	0,00	0,00
DT-02	29,40	0,00	0,00	8,50	35,00	0,00	0,00	0,00	0,00
DT-03	47,60	0,00	0,00	6,20	59,30	13,50	0,00	0,00	0,00
DT-04	48,30	0,00	0,00	11,60	51,50	0,00	0,00	0,00	0,00
DT-05	77,40	0,00	0,00	0,00	55,30	0,00	0,00	0,00	0,00
DT-06	84,50	0,00	0,00	0,00	69,60	4,30	0,00	0,00	0,00
DT-07	53,70	0,00	0,00	8,90	78,30	0,00	0,00	0,00	0,00
DT-08	84,00	0,00	0,00	23,60	71,70	1,00	0,00	0,00	0,00
DT-09	120,40	0,00	0,00	7,20	65,70	1,90	0,00	0,00	0,00
DT-10	75,10	0,00	0,00	24,50	63,50	0,00	0,00	0,00	0,00
WT-02	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	18,00	0,00	0,00
TL-05	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	285,00	0,00
TL-08	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	283,00	0,00
Total	659,30	334,30	15,10	125,70	595,50	25,70	18,00	568,00	4,70

LAMPIRAN 3
AKTIVITAS DAN JAM KERJA ALAT DI
STOCKPILE

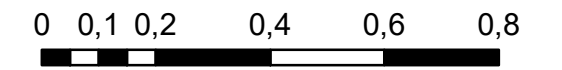
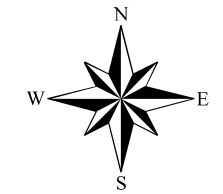
Tabel 3A. Aktivitas dan jam kerja alat di *stockpile*

Jenis Alat	Pembenahan <i>stockpile</i> (Jam)	Penataan bijih (Jam)	Pemuatan bijih (Jam)	Pengangkutan bijih (Jam)	Penerangan <i>stockpile</i> (Jam)	Perpindahan alat (Jam)
VB-104	5,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
BD-102	4,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
EX-201	0,00	0,00	4,70	0,00	0,00	0,00
EX-204	0,00	37,70	9,40	0,00	0,00	0,00
EX-205	3,30	13,70	0,00	0,00	0,00	0,00
EX-206	16,00	285,20	9,10	0,00	0,00	1,10
EX-209	0,00	11,30	16,50	0,00	0,00	0,00
EX-210	9,40	56,80	4,30	0,00	0,00	0,00
EX-301	1,50	32,30	233,70	0,00	0,00	0,00
DT-01	0,00	0,00	0,00	132,00	0,00	0,00
DT-02	0,00	0,00	0,00	147,90	0,00	0,00
DT-03	0,00	0,00	0,00	84,40	0,00	0,00
DT-04	0,00	0,00	0,00	123,50	0,00	0,00
DT-05	0,00	0,00	0,00	103,40	0,00	0,00
DT-06	0,00	0,00	0,00	128,10	0,00	0,00
DT-07	0,00	0,00	0,00	152,10	0,00	0,00
DT-08	0,00	0,00	0,00	72,90	0,00	0,00
DT-09	0,00	0,00	0,00	86,90	0,00	0,00
DT-10	0,00	0,00	0,00	54,20	0,00	0,00
TL-02	0,00	0,00	0,00	0,00	137,00	0,00
TL-06	0,00	0,00	0,00	0,00	166,00	0,00
Total	39,20	437,00	277,70	1.085,40	303,00	1,10

LAMPIRAN 4
PETA JALUR PENGANGKUTAN BIJIH
NIKEL MENUJU *STOCKPILE*

121°18'0"E

Kilometers

Coordinate System:.....WGS 1984 UTM Zone 51S
 Datum:.....WGS 1984

Legenda

- Pit Garuda   ▲ Stockpile
- Pit Barokah
- Jalur Produksi Pit Garuda
- Jalur Produksi Pit Barokah

DEPARTEMEN TEKNIK PERTAMBANGAN
FAKULTAS TEKNIK
UNIVERSITAS HASANUDDIN

SKRIPSI
 EVALUASI BIAYA OPERASIONAL PENAMBANGAN BIJIH NIKEL
 PIT BAROKAH DAN PIT GARUDA DI PT CERIA NUGRAHA
 INDOTAMA, PROVINSI SULAWESI TENGGARA

DIGAMBAR OLEH	Meiske Tampi D111181021
PEMBIMBING I	Dr. Aryanti Virtanti Anas, S.T., M.T NIP. 197010052008012026
PEMBIMBING II	Rizki Amalia, S.T., M.T NIDK. 8889211019

**PETA JALUR PRODUKSI BIJIH NIKEL
 PT CERIA NUGRAHA INDOTAMA**

3°52'0"S

3°52'0"S

121°18'0"E